ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІНІҢ
«ДАРЫН» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ БОЙЫНША ОЛИМПИАДАНЫҢ ОБЛЫСТЫҚ КЕЗЕҢІ ЖАУАПТАРЫ

(2024-2025 оқу жылы)

___9___сынып __II__тур

Тапсырманың орындалу уақыты 120 минут

№	Пән атауы	Мазмұны
1	Қазақ әдебиеті (10 ұпай)	а) «Ақыл – шырақ, қара түнді ашатын, Білім – жарық, ...». Авторын анықтаңыз және көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойыңыз. **Жауабы:** Жүсіп Баласағұн “Құтты білік”; нұрын саған шашатын ә) Қасқакөл дауының шешімі және Төле бидің батасын қысқаша тұжырымдаңыз. **Жауабы:** Анасы Орманбетке Қасқакөлді бөліп бер дейді, соңынан баласы келіседі. Ана шешіміне Төле би риза болады, батамен тарқасады. б) Қазақ прозасындағы Махамбет бейнесін сомдаған қаламгерлер және туындыларының аты? **Жауабы:** Т.Әлімқұлов «Қараой», Ә.Әлімжанов «Махамбеттің жебесі», Қ.Мұқанбетқалиұлы «Бас кескен бас», Ә.Сарай «Исатай мен Махамбет», М.Мәжитов «Барлыбай түбіндегі ән» т.б.
2.	Қазақ әдебиеті (10 ұпай)	Тарихи жыр, ирония, тақпақ, ділмар сөз, бәйіт: анықтамаларын беріңіз және мысал келтіріңіз. **Жауабы:** 1. **Тарихи жыр** – белгілі тарихи оқиғаларға байланысты туған эпикалық шығармалар. Тарихи жырларда оқиғаның дәлдігі сақтала бермейді. ***Мысалы:*** *Алтын Орда, Ноғайлы, Астрахан, Қырым хандықтарына карсы феодалдық соғыстар (14 - 17 ғ.) суреттеледі ("Едіге", "Нұрадин", "Орақ-Мамай", "Қарасай-Қази", "Мұсахан", "Телағыс", т.б. жырлар). Үшінші дәуірде ұлт-азаттық, бостандык жолындағы күресті (19 ғ.) сипаттайтын жырлар шьпсғы: "Исатай-Махамбет", "Бекет батыр", "Досай батыр", "Жанқожа батыр", т.б.* **2 ұпай**

		Ирония – адамға зат пен құбылысқа сырттай жақсы баға берсе де, ішкі мағынасы қарсы келіп, келекеге айналдыратын құбылту (троп) құралы, болмысты жоққа шығарудың бір түрі**. *Мысалы:*** *қара кісіні "аппағым", пұшық адамды "қоңқағым" деу. "Айман-Шолпан" жырында Айманның Әлібекті, "Біржан - Сара" айтысында Сараның Жиенқұлды "Мақтауы". Абай ирониясы әлеуметтік өмірдегі кемшіліктерді мінеп, шенеуге арнады ("Болыс болдым мінеки", "Қайтсе жеңіл болады жұрт билемек", т.б.).* **2 ұпай** **Тақпақ** – қазақ балалар фольклорының ішінде әдет-ғұрыптық, ырымдық салттардан ада, балалардың жаттап алып, мәнерлеп (тақпақтап) айтып жүруіне қолайлы, әуезді, шағын өлең деген мағынада өріс ашады. ***Мысалы:*** *Ұққан құлақ қаныгар,* *Түйіп айтар мәні бар.* *Ой тастайды астарлап* *Мысалдан да тәлім ал.* **2 ұпай** **Ділмар сөз** – қысқа сөзбен түйінделген тиянақты, бейнелі ой. ***Мысалы:*** *"Бақпен асқан патшадан, Мимен асқан қара артық, Сақалын сатан кәріден, Еңбегін сатқан бала артық" (Абай).* **2 ұпай** **Бәйіт** – өлең-жыр және екі жолды өлең деген ұғымдарды береді. Бұл – араб, парсы және түркі тілдес халықтар поэзиясындағы қос тармақты, егіз ұйқасқа құрылған өлең түрі. *Мысалы: Адам ба адам өз пайдасын күйттеген, Адам нағыз – ел пайдасын діттеген. («Құтты білік»)* **2 ұпай**
3.	Қазақ тілі (10 ұпай)	**Жаһандану түрлері** Жаһандану – ұлттық мемлекет шекараларының экономикалық, әлеуметтік өзара әрекеттесу облыстары анағұрлым ашық түрде болуына қол жеткізетін үрдіс. АҚШ, Жапония, Германия, Франция, Канада, Италия, Ұлыбритания, Ресей. Аталған мемлекет лидерлері қазіргі заманғы әлемдік дамудың маңызды мәселелерін талқылау үшін тұрақты кездесулер өткізіп отырады. Жаһандану үдерісінің үш түрі бар. 1. Экономикалық жаһандану – халықаралық сауда-саттық көлемі, халықаралық іскерлік белсенділік деңгейі, сауда-саттық ағындары, халықаралық инвестициялар, тариф саясаты, халықаралық сауда-саттыққа шектеулер мен салықтар және т.б. 2. Әлеуметтік жаһандану – мәдени интеграция деңгейі, шетелдік халықтың пайызы, халықаралық туризм, халықаралық жеке байланыстар, телефон трафигінің, трансшекаралық ақша аударымдарының көлемі, ақпарат ағындары, ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды дамыту және

		т.б. 3. Саяси жаһандану – мемлекеттердің халықаралық ұйымдарға мүшелік етуі, халықаралық миссияларға қатысу (БҰҰ миссиясын қоса алғанда), халықаралық көпжақты шарттарды ратификациялау, елдегі елшіліктер мен басқа да шетелдік өкілдіктердің саны және т.б. Жаһандану өзара тәуелділік пен өркендеуді ілгері бастыру арқылы тәртіпке ықпал етеді, өзара тәуелділік ірі мемлекеттер арасындағы бейбіт қатынастарға ықпал етеді, жаһандану адам қауіпсіздігін күшейтеді, жаһандық үкімет шиеленістердің туындау әлеуетін төмендетеді, жаһандану тұрақты әлемдік тәртіп үшін жағдай жасайды, халықаралық құқықты ілгерілете отырып, жалпы ережелерді талап етеді. 1. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңыз. Жаһандану не нәрсеге әсер етеді? **Жауабы:** Жаһандану өзара тәуелділік пен өркендеуді ілгері бастыру арқылы тәртіпке ықпал етеді, өзара тәуелділік ірі мемлекеттер арасындағы бейбіт қатынастарға ықпал етеді, жаһандану адам қауіпсіздігін күшейтеді, жаһандық үкімет шиеленістердің туындау әлеуетін төмендетеді, жаһандану тұрақты әлемдік тәртіп үшін жағдай жасайды, 2. Мәтіннің стилін анықтаңыз. Стиліне тән жанрлық ерекшеліктерді айтыңыз. Сұрақтың екінші бөлімін өз сөзіңізбен баяндаңыз. **Жауабы**: публицистикалық стиль, ғылыми стильдің элементтері бар. Сұрақтың екінші бөлімін өз сөзімен баяндайды. 3. Мәтінде кездесетін мына сөздердің түсіндірмесін беріңіз: экономикалық жаһандану, әлеуметтік жаһандану, саяси жаһандану **Жауабы:** 1. Экономикалық жаһандану – халықаралық сауда-саттық көлемі, халықаралық іскерлік белсенділік деңгейі, сауда-саттық ағындары, халықаралық инвестициялар, тариф саясаты, халықаралық сауда-саттыққа шектеулер мен салықтар және т.б. 2. Әлеуметтік жаһандану – мәдени интеграция деңгейі, шетелдік халықтың пайызы, халықаралық туризм, халықаралық жеке байланыстар, телефон трафигінің, трансшекаралық ақша аударымдарының көлемі, ақпарат ағындары, ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды дамыту және т.б. 3. Саяси жаһандану – мемлекеттердің халықаралық ұйымдарға мүшелік етуі, халықаралық миссияларға қатысу (БҰҰ миссиясын қоса алғанда), халықаралық көпжақты шарттарды ратификациялау, елдегі елшіліктер мен басқа да шетелдік өкілдіктердің саны және т.б.

4.	Қазақ тілі (10 ұпай)	1. Берілген сөздерге фонетикалық талдау жасаңыз (әріп және дыбыс саны, дыбыстар жіктемесі, буын түрлері). *Бояу, сәбіз, құқығы, діни, үйшік, қоян, ағаштар* **Жауабы:** **Бояу** *2 буын: бо - ашық буын, йау - бітеу буын* б – дауыссыз, ұяң о – дауысты, жуан, ашық, еріндік *(я (й+а) қосарлы дыбыс)* й – дауыссыз, үнді а – дауысты, жуан, ашық, езулік у- дауыссыз, үнді. 4 әріп, 5 дыбыс **Сәбіз** *2 буын: сә - ашық буын, біз - бітеу буын.* с - дауыссыз, қатаң ә – дауысты, жіңішке, ашық, езулік б – дауыссыз, ұяң і – дауысты, жіңішке, қысаң, езулік з – дауыссыз, ұяң 5 әріп, 5 дыбыс **Құқығы** *3 буын: құ - ашық буын, қы - ашық буын, ғы - ашық буын.* қ - дауыссыз, қатаң ұ – дауысты, жуан, қысаң, еріндік қ - дауыссыз, қатаң ы – дауысты, жуан, қысаң, езулік ғ – дауыссыз, ұяң ы – дауысты, жуан, қысаң, езулік 6 әріп, 6 дыбыс **Діни** *2 буын: ді - ашық буын, ній - бітеу буын* д – дауыссыз, ұяң і – дауысты, жіңішке, қысаң, езулік *(и (і+й) қосарлы дыбыс)* і – дауысты, жіңішке, қысаң, езулік й – дауыссыз, үнді 4 әріп, 5 дыбыс **Үйшік** *2 буын: үй - тұйық буын,, шік - бітеу буын.* ү – дауысты, жіңішке, қысаң, еріндік й – дауыссыз, үнді ш – дауыссыз, қатаң і – дауысты, жіңішке, қысаң, езулік к – дауыссыз, қатаң

		5 дыбыс, 5 әріп **Қоян** *2 буын: қо - ашық буын, я(йа)н - бітеу буын* қ - дауыссыз, қатаң о – дауысты, жуан, ашық, еріндік *(я (й+а) қосарлы дыбыс)* й – дауыссыз, үнді а – дауысты, жуан, ашық, езулік н – дауыссыз, үнді 4 әріп, 5 дыбыс **Ағаштар** *3 буын: а - ашық буын, ғаш - бітеу буын, тар - бітеу буын* а – дауысты, жуан, ашық, езулік ғ – дауыссыз, ұяң а – дауысты, жуан, ашық, езулік ш – дауыссыз, қатаң т – дауыссыз, қатаң а – дауысты, жуан, ашық, езулік р – дауыссыз, үнді 7 әріп, 7 дыбыс 2. Берілген сөздерге морфологиялық талдау жасаңыз. *Журналистің, аттандыру, ағасына, әсемпаз, хабарлау, айтқанын, сенімді.* **Жауабы:** **Журналистің** журналист - түбір, зат есім -(т) ің - ілік септігінің жалғауы **Аттандыру** ат - түбір, зат есім -тан - етістік тудырушы жұрнақ -дыр - өзгелік етіс жұрнағы -у - тұйық етістіктіктің жұрнағы **Ағасына** аға - түбір, зат есім -сы- тәуелдік жалғауының III жағы -на - барыс септігінің жалғауы **Әсемпаз** әсем - түбір, сын есім -паз - сөз тудырушы жұрнақ **Хабарлау** хабар - түбір, зат есім -ла - етістік тудырушы жұрнақ

		-у - тұйық етістік жұрнағы **Айтқанын** айт - түбір, етістік -қан - есімшенің жұрнағы -ы - тәуелдік жалғауының III жағы -н - табыс септігінің жалғауы **Сенімді** сен - түбір, етістік -ім - зат есім тудырушы жұрнақ -ді - сын есім тудырушы жұрнақ 3.Берілген сөйлемге синтаксистік талдау жасаңыз (А. Сөздердің байланысу түрлері; Ә. Сөйлем түрлері; Б. Сөйлем мүшелері). *Мен ақырғы өз өтінішімді мына менімен бірге еріп келген жастарға арыз етіп қалдырамын.* **Жауабы:** А) сөздердің байланысу түрлері Қиысу: мен қалдырамын Меңгеру: жастарға қалдырамын, өтінішімді қалдырамын, менімен бірге келген Қабысу: еріп келген жастар, Жанасу: арыз етіп қалдырамын Ә) сөйлем түрлері Жай сөйлем, жайылма сөйлем, толымды сөйлем, жақты сөйлем. Б) сөйлем мүшелері Қалдырамын - баяндауыш Мен - бастауыш Арыз етіп - пысықтауыш Өтінішімді - толықтауыш Жастарға - толықтауыш Мына менімен бірге еріп келген – анықтауыш Ақырғы - анықтауыш Өз - анықтауыш *4.* Берілген сөздерді айтылуы бойынша жазып, көрші дыбыстардың үндесіп, ықпалдасып айтылу заңдылықтарын түсіндіріңдер: *ұлттық, Сарыарқа, қара ала қой, ірі қара, Еспенбет, Тазша бала, өнерпаз* **Жауабы:** ұлттұқ (ерін үндестігі), Сарарқа (кейінді ықпал), қар ала ғой (кейінді ықпал, ілгерінді ықпал), ірі ғара (ілгерінді ықпал), Еспембет (кейінді ықпал), Ташша бала (кейінді ықпал), өнөрпаз (ерін үндестігі)
5.	Айтылым (10 ұпай)	Оқушыны 1,2,3 тоқсан тараулары (Астана, “Мәңгілік ел” идеясы, азаматтық құқықтар, отбасы, тәрбие мен тәлім, ана тілі,

		демографиялық жағдай) бойынша сөйлету.